

Marele miraj al vremii aceleia

Ajunși la o vîrstă cînd întoarcerea în trecut se impune cu necesitatea unei confruntări cu tine însuși. Amintirile nu-ți repetă, atunci, doar propriile tale drumuri și zvicniri. Ele se deschid larg cuprinzătoare și poartă cu sine mai curînd lumea și vremea ta, decît pe tine și viața ta mărunță... Am fost adesea solicitat de umbrele acestei lumi și acestei vremi. Mai cu seamă în anii din urmă: cînd am putut să concep pe Michelangelo și să reconstitui, alături de el, atmosfera involburată și înaltă a Renașterii; cînd mi-am văzut *Gaițele* ținînd, fără întrerupere, an de an, afișul Naționalului și pătrunzînd din ce în ce mai adînc, mai răspîndit în țară, întîmpinate cu mereu proaspătă simpatie pentru bicicliitorul lor de mulțimea an de an crescîndă a unui public nici măcar visat altădată; în timp ce, sub condeiul meu căreau să se așeze pentru satisfacția artistică a acestui public nou și entuziast de muncitori și țărani, personaje înrudite cu el, aspirații și mentalități proprii lui.

Am fost, în acești din urmă ani, martor al unui zbor spre piscuri de a cărui bătaie de aripă m-am pomenit legat și înălțat, eu și, odată cu mine, mulți din lumea și vremea pe care, bătrînește, o numesc a mea. Alții, din lumea și vremea asta, au rămas jos, înapoi, acolo în ieri. Și mă văd azi, părtașul unei alte vremi și unei alte lumi — tinere, clocotitor înnoitoare și eroice — care transformă în mine nostalgia anilor apuși, în prilej de scrutare lucidă.

*

Lucrurile nu s-au petrecut nici deodată, nici la întîmplare. Schimbarea în conștiință a început, îmi dau seama, în clipele marilor iluzii și deziluzii cîte au cotropit ochii și inimile noastre în iureșul asasin și după încheierea veros pecetluită a primului măcel mondial. Se rupseseră atunci, parcă, unele resoarte în gîndirea noastră, în felul nostru de a vedea și judeca, în purtarea noastră față de viață și față de realitățile din jur. Zic, purtarea noastră, judecata noastră, gîndirea noastră. Găsesc necesară o precizare: noi eram scriitorii de bună credință. Căci alături de scriitorul care căuta dezorientat, pentru sine și pentru oameni, un drum deschis și o zare limpede, colcăia în nepăsare, conformism, comoditate sau de-a dreptul în venalitate și arivism, fauna unei scriitorimi fără mesaj ori cu mesajul vindut. Pe aceștia, știu bine, nu i-au tulburat prea mult contrastele și problemele sociale ale vremii. Dedați la mondenitate și turn de fildeș, ei ori nu vedeau, ori priveau amuzați, ori promovau cu scrisul lor vărsarea de sînge din Piața Teatrului Național, marea grevă din 1920, ilegalizarea partidului abia înființat, prigoana comuniștilor, reprimările de la Lupeni și de la Grivița, teroarea și parăzile legionare, dezlănțuirea celuiilalt măcel mondial...

Ei nu înțelegeau sau nu vroiau să înțeleagă substratul și semnificațiile acelor priveshti și intimplări de tristă amintire. Cu atit mai puțin înțelegeau să facă loc, in scrierile lor, eroilor care le trăiau și problemelor pe care aceștia năzuiau să le dezlege. Scrisul lor, neatins de contingențe, continua plat și molcom, ca in „timpurile normale“, să se ocupe de lumea și scandalurile elegante ale saloanelor și alcovurilor, pentru desfătarea acestei lumi.

Semnificația marilor întrebări sociale ce s-au pus, îndată după primul război, ne-a scăpat, nu-i vorbă, și nouă, celor care nu eram și refuzam să fim „culturali“ in înțelesul, chiar pe atunci, pejorativ. Dar e îmbucurător să vezi astăzi — după împezirea atitor ape tulburi prin cite ai trecut, și cind se cercetează cu atita serioasă aplicare ce a rămas bun din așa-numita epocă dintre cele două războaie —, e îmbucurător să vezi că măcar punctele de pornire ți-au fost juste și utile, dacă soluțiile au fost rătăcite și inoperante.

Mi-ar fi greu și, socotesc, nu e chemarea mea să stabilesc ierarhie de valori. Dar cert e un lucru. Dincolo de orice scară de valori și deosebiri de stil sau preocupări, scrisul nostru, al majorității dramaturgilor din această amară epocă, are o notă comună. El privește cu osebite la omul de rind — la viața lui, la psihologia lui, la necazurile și micile lui bucurii; cind privește la ranguri, la lumea suspusă, scrisul nostru poartă pecetea viziunii omului de rind: ironia ori scrișnetul, sarcasmul ori disprețul. Dacă a înflorit vreo dramaturgie in epoca noastră a bătrînilor, aceasta a fost o dramaturgie satirică. (A fost și dramă, dincoace de satiră, in această vreme; dar, tot așa, o dramă a straturilor de la periferia vieții sociale, o dramă a năzuințelor spre lumină și descătusare). Firește, ceea ce afirm e supus unui multiplu joc al nuanțelor care pornește de la curajul rostirii răsperate a cuvintului, și de la forța de pătrundere in adincul problemelor. Dar, încă o dată: nu asta — și nu pilde, mai cu seamă — interesează. Ci faptul in sine: întii, deși ispitită de multe școli și mode stagnante și diversioniste, deplasarea inspirației noastre spre realitatea reală, spre viața omului — cum se zicea — cumsecade; apoi, atitudinea critică, uneori vehement și incisiv critică, la adresa așezării sociale, a oamenilor și a moravurilor specifice așezării. Nu era propriu-zis o trăsătură distinctivă de esență, in toate acestea. Cind Rebreanu a scris *Plicul*, i s-a reproșat că a împrumutat mijloacele comice de la Caragiale; Mușatescu a fost invinovatit de... caragialism; *Gaițele* mele au fost osindite, printre altele, tot cu argumentul Caragiale. De la *Plicul* la *Gaițele* și după, orice comedie in care umorul spârgea hotarul spumosului gratuit, pentru a țintui cu semnul infamant al ridicolului false valori consacrate de regimul de ieri, era neîntîrziat întimpinată cu reproșuri, invinuirii și osinde, de publicul oficial; mai totdeauna, cu Caragiale — marele răsturnător de valori — pe buze. Era un adevăr, dar și un omagiu nedorit, in aceste sentințe ce se voiau dirimante ale acelu public, care socotea că poate minimaliza cu atributul vetustului ori, pe linia unor vechi răstălmăciri, cu atributul vulgarității, și pe Caragiale și operele noastre.

Umor răsturnător de valori, mai just de nonvalori: dacă am izbutit, cit de cit, să-l practicăm, am izbutit, cred, mult. Mai mult nu se putea. Nu se putea subiectiv vorbind. Conștienți că aparținem prin ce eram și prin felul cum eram tratați, straturilor umane oropsite, eram totuși prea legați prin educație de coordonatele morale și ideologice ale vremii. Nu ajunsesem să pătrundem din istoria acelor ani, decit necesitatea infierării nedreptății și silniciilor, uneori și necesitatea răsturnării unor poziții ale hazardului — dar nu și necesitatea răsturnării instituțiilor, principiului de dominație a regimului. Îndreptările pe care eram in măsură să le preconizăm nu ignorau pozițiile de infruntare dintre clase, dar ignorau caracterul de neîmpăcat al acestei infruntări. Soluțiile de compromis, aduse din condei, a căror artificialitate o resimțeam adesea noi inșine, apăreau de aceea precipitate in finalul pieselor noastre, ca o dulcegărie conformistă, in care — in felul și după croiala lor — nu credeau

însă nici fotoliile de orchestră, nici galeria. Asemenea soluții erau însă mai ușor acceptate în comitetele de lectură ale teatrelor — și mai gustate de majoritatea unui public care nu putea „suporta” mizeriile vieții — decît soluția faptului divers cotidian, a lipsei de perspectivă, a dezamăgirilor definitive, a gesturilor supreme.

*

Am scris rindurile acestea în preajma aniversării și pentru cinstirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Luminile ei se revarsă astăzi libere și bogate în cugetele noastre. La izvoarele ei de lumină ne-am adăpat în această vreme, liberi de obscurantismul și teama care au îmbicsit pînă mai acum 12 ani gîndirea, conștiința și condeii nostri. Folosim astăzi ca pe niște termeni familiari și scumpi noțiunile spirit de partid, popor, realism socialist... Nu mai concepem arta în afara slujirii progresului, în afara intereselor mari ale mulțimilor muncitoare, în afara misiunii de a educa și transforma pe omul zilelor noastre în spiritul patriotic al muncii pașnice și constructive, pentru făurirea unei vieți la temelia căreia stă ca principiu demnitatea umană.

O dramaturgie nouă s-a născut — cu toate anevoințele și poticnirile oricărui începuturi — ; în ea cată să se afirme ca erou nou de teatru, omul nou al zilelor noastre. Proiecția acestui om însă, cu toate virtuțile, avînturile, credințele și faptele ce-l caracterizează, a fost ridicată, acum 39 de ani, de volbura revoluționară a Marelui Octombrie.

Nu e greu să deslușești în tot ce bucură astăzi poporul și țara — cu cîte s-au realizat și cu perspectivele către care tindem — darurile Revoluției. Dar și întoarcerea în trecut îmi revelă deodată luminile Revoluției în tot ce a rămas valabil din cîte am așternut pe hîrtie în epoca de căutare și rătăcire, trăită între cele două praguri ale războaielor. Scrisul nostru ni se arată deodată aflat sub semnul marelui miraj al vremii aceleia : „experiența bolșevică”. Această „experiență” n-a însuflețit doar brațul și pieptul comunistului, despre existența căruia dacă știam ceva, despre fața și lupta căruia bănuiam prea puțin. „Experiența bolșevică” a stimulat scrisul nostru — chiar dacă nu conștient, chiar dacă indirect — la îndrăzneală. La îndrăzneala de a rezista puzderiei de școli și mode așa-zis înnoitoare, pentru a prelua de la Caragiale — de la buna noastră tradiție realistă, așa vetustă și vulgară cum era taxată — forța atacului nostru satiric ; îndrăzneala de a privi ca pe un *personaj* și de a mîngîia pe omul cumsecade și necăjit al străzii ; îndrăzneala de a opune simplitatea și curăția lui de caracter, dezvățului și infatuării „personalităților” cu nume sonore de la Cameră și din saloane ; îndrăzneala de a lua în răspăr lumea acestor personalități și de a îngălbeni — cu umorul nostru — risul lor. Dacă scrisul nostru a izbutit să șubrezească cît de cît pedestalul lor social și politic, aceasta s-a datorat, poate fără știrea noastră, dar cu certitudine, ecurilor lui Octombrie 1917, care au iscat și la noi, ca pretutindeni în lume, acel irezistibil miraj al izbăvirilor de rele, mirajul revoluției socialiste.

Am convingerea că nu greșesc. Dovadă, operele noastre de *atunci*, intrînd astăzi în patrimoniul revoluționar al poporului. Dovadă, scrisul nostru de azi care, închinat fără aprehensiuni și fără dibuiri așezărilor revoluționare, nu-și reneagă ci, în bună parte, se continuă din ceea ce a fost bun și de bună credință ieri. Dovadă, aplecarea mea bătrînească asupra trecutului, pătrunsă nu de aburii nostalgiilor sterile, ci de bucuria de a regăsi luminile Revoluției din Octombrie încălzind nu numai strădanii!e de amurg ale scrisului meu...